

Функціональна модель еколого-біологічної освіти у позашкільному навчальному закладі

У нових умовах ринкових відносин, соціальних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманітаризації освіти підвищився попит підлітків та їх батьків на додаткові освітні послуги, задоволення яких можливе через використання соціально-педагогічних можливостей позашкільної освіти та виховання.

Сутність позашкільної освіти та виховання як складової частини системи освіти України визначають особливі умови її функціонування, а саме: диференційованість, динамічність, гнучкість, мобільність, варіативність, доступність тощо.

Позашкільна освіта й виховання є процесом безперервним, тобто у нього відсутні фіксовані терміни завершення. Головною умовою успішності цього процесу є творче освітнє середовище навчального закладу, яке сприяє творчій діяльності дітей та підлітків та забезпечує їх співробітництво. Воно формує потребу особистості у подальшому творчому сприйнятті світу.

Зміст позашкільної освіти та виховання формується на основі особистісного замовлення дітей та їх батьків. Ці замовлення постійно змінюються, варіюються, в чому і простежується безперервна динамічність цієї ланки освіти, її нестандартність та варіативність. Особливість позашкільного навчально-виховного процесу прилягає у в проектуванні таких педагогічних методик та технологій, які можуть допомогти дітям зорієнтуватися та самореалізуватися в складних і багатогранних соціокультурних ситуаціях.

Базовими принципами, на основі яких формується еколого-біологічна освіта позашкільного навчального закладу, є:

- 1) принцип науковості та фундаментальності (забезпечує пізнавальний інтерес до навколишнього середовища);
- 2) гуманістичний принцип (формує моральне та естетичне ставлення до навколишнього світу-систему цінностей в яких екологічні ідеали є первинними);
- 3) діяльнісний принцип (формує пізнавальний інтерес та практичні навички проведення досліджень екологічного спрямування, що розвиває волю та творчі якості вихованців).

Зміст еколого-біологічної освіти формувався в процесі еволюційних перетворень від натуралістичної освіти (екологія як біологічна екологія) – практична прикладна екологія, пов'язана з діяльністю з охорони навколишнього середовища – соціальна екологія, урбоекологія, екологія людини – екологоосвітні програми, змістові модулі для сталого розвитку.

Сучасна еколого-біологічна освіта містить в собі різні за змістом освітні напрями. Це забезпечує можливість для кожного вихованця, зацікавленого біологією та екологією, вибрати індивідуальну траєкторію навчання та виховання. Зміст еколого-біологічного напрямку позашкільної освіти змінюється також внаслідок змін міжнародного та українського законодавства в галузі сталого розвитку.

Концептуальний план формування індивідуально орієнтованого освітнього середовища сучасного позашкільного закладу еколого-біологічного спрямування включає наступні компоненти:

1. Етико-гуманістичний. Враховує посилення уваги до проблем загальнолюдського, соціокультурного знання, до аналізу моральної та соціальної відповідності.

2. Історико-кореляційний. Спрямований на активізацію принципу історизму у викладанні з врахуванням синхронно-кореляційних зв'язків та залежностей між розвитком всіх видів діяльності та пізнання в історії людства.

3. Інтегративно-культурний. Базується на розширенні спектру практичного використання міждисциплінарних зв'язків на рівнях наукової та історично-культурної синхронізації та междисциплінарної корекції.

4. Гуманітарно-гностичний. Виражається у використанні поруч з природничонауковими та гуманітарними методами пізнання включення до навчального процесу індивідуальних досліджень вихованців.

5. Соціально-презентивний. Вимагає кореляції змісту навчальних програм з сучасним рівнем наукових знань, соціальними, природничо-ресурсними реаліями суспільства на регіональному, державному та планетарному рівнях.

6. Еколого-діяльнісний. Спрямований на актуалізацію уваги до екологічних аспектів діяльності.

7. Естетико-емоційний. Передбачає необхідність посилення емоційного аспекту навчання та його естетичної спрямованості.

8. Креативно-розвивальний. Виражається в інтеграції інформативних, технологічних методів навчання з концептуально-аналітичними, сприяє переводу вихованців із об'єкту навчання в суб'єкт діяльності, що створює умови для творчості та забезпечує креативний рівень освіти.

Вищезазначені компоненти є базовими для позашкільної освіти еколого-біологічного спрямування.

Змістові лінії позашкільної освіти еколого-біологічного спрямування

Зміст еколого-біологічної освіти будується на трьох наскрізних лініях:

- «Формування екологічного мислення через пізнання об'єктів природи» (екологія природних та соціальних систем) .
- «Формування відповідального ставлення до природи» (екологічна етика, екологія людини).
- «Формування активної соціальної позиції особистості через усвідомлену діяльність екологічного спрямування» (екологічні проекти, соціальна екологія).

Кожна з вищезазначених змістовних ліній носить інтегративний характер на основі системи ключових задач.

Змістовна лінія «Формування екологічного мислення через пізнання об'єктів природи» містить поняття екології як інтегрованої області наукового пізнання екологічних зв'язків в системі «людина – суспільство – природа».

На основі уявлень про цілісність соціального та природного світу розкривається зміст екологічних імперативів, формується цінність збереження якості навколишнього середовища для здоров'я людини і безпеки життя; цінність сталого розвитку суспільства. Освоюється екосистемна пізнавальна модель і формується досвід її застосування для вивчення систем різної природи з метою своєчасного виявлення екологічних ризиків і загроз.

Зміст лінії «Формування відповідального ставлення до природи» розглядається через суперечності екологічної свідомості та історичні приклади їх вирішення. Організовується діяльність з розвитку рефлексивно-оцінних дій. Готовність до самообмеження на основі екологічних, моральних і правових імперативів розглядається як прояв соціального дорослішання, громадянства, законслухняності. Формуються уявлення про екологічну культуру суспільства і людини, їх ролі у сталому розвитку.

Змістовна лінія «Формування активної соціальної позиції особистості через усвідомлену діяльність екологічного спрямування» передбачає формування уявлень про шляхи вирішення сучасних глобальних, загальноукраїнських і місцевих екологічних проблем. Організовується творча, дослідницька та проектна діяльність з формування особистого досвіду посиленої участі у вирішенні соціально- та індивідуально-значущих екологічних проблем, в тому числі просвітництво для сталого розвитку.

Таким чином, еколого-біологічна освіта спрямована на освоєння екосистемної пізнавальної моделі і формування особистого досвіду її творчого застосування для залучення до екологічної культури людства, проектування власної діяльності на основі екологічних, моральних і правових імперативів,

розвитку рефлексивно-оцінних умінь по вирішенню основних протиріч екологічної свідомості, самовизначення в особистісному сенсі цінностей екологічної етики (стійкого розвитку).

Визначемо мету кожного з учасників навчально-виховного процесу:

1. *термінальна мета для педагога* - розвиток учня як суб'єкта екологічно орієнтованої пізнавальної і предметно-практичної діяльності;

2. *термінальна мета для вихованця* - запозичення соціального та придбання особистого досвіду пізнання і практичних дій стосовно еколого-культурного досвіду людства - щоб взяти з нього все найбільш для себе цінне; навколишньої дійсності - щоб ефективно і екологічно безпечно діяти в життєвих ситуаціях; свого внутрішнього світу - щоб визначитися в світі цінностей;

3. *мета інструментальна* - екосистемна пізнавальна модель, екологічно орієнтована соціальна діяльність та рефлексивно-оціночні вміння;

4. *педагогічна мета* – розкрита через педагогічні компоненти змісту освіти:

- досвід пізнання екологічної культури різних часів, народів, спільнот;
- досвід діяльності в рамках екологічних, моральних і правових імперативів, включаючи досвід самообмеження;
- досвід творчої діяльності;
- досвід відносин - самовизначення в системі цінностей.

Наведені позиції є досяжними та технологічними в межах системно-діяльнісного підходу. За умови досягнення їх вихованці набувають досвід:

- сприймання будь-яких життєвих ситуацій як екологічних;
- прийняття рішень при виборі варіанту дій, керуючись екологічними, моральними і правовими імперативами й інтересами ресурсозбереження, екологічної безпеки та здоров'я;
- ціннісного ставлення до досвіду екологічної культури людства, власного життєвого досвіду;
- дотримання в повсякденному житті екологічних прав і обов'язків громадянина;
- проектування та організації індивідуально, спільно і в команді екологічно безпечної діяльності в реальних життєвих ситуаціях.

Проблеми позашкільної освіти еколого-біологічного спрямування:

– Необхідність підвищення рівня забезпечення освітнього процесу та ефективності використання наявного обладнання.

– Кадровий склад позашкільного навчального закладу не відповідає сучасним вимогам, недостатній рівень використання інформаційних технологій та сучасних педагогічних технологій.

– Недостатній рівень розвитку механізмів залучення громадських та професійних організацій до рішення питань формування та реалізації освітньої політики.

– Відсутність умов для розвитку незалежних форм оцінювання якості освіти, а також неефективність механізмів визначення, підтримки та розповсюдження кращих зразків інноваційної діяльності.

– Недостатній рівень розвитку державно-суспільного управління освітнім закладом в цілях розвитку суспільної участі в освітній діяльності та підвищення відкритості сфери освіти.

– Недостатня ефективність системи роботи з вихованцями різних категорій.

Мета позашкільної освіти еколого-біологічного спрямування: забезпечення умов для організації якісної еколого-біологічної освіти в позашкільному навчальному закладі з врахування сучасних потреб вихованців та їх батьків

Еколого-біологічна освіта як система	Еколого-біологічна освіта як процес	Еколого-біологічна освіта як результат
<p>1. Забезпечення відкритості освітнього середовища еколого-біологічного спрямування:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Розвиток структури та змісту сайту позашкільного навчального закладу, в тому числі через реалізацію соціальних проектів вихованців. - Активізація взаємодії зі ЗМІ; 	<p>1. Підвищення рівня оснащення освітнього процесу та ефективності використання наявного обладнання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Комплексно-цільова програма впровадження еколого-біологічної освіти у практику позашкільного навчального закладу та системний контроль за її реалізацією. - Урахування 	<p>1. Підвищення значення життєвих компетенцій вихованців як основи їх успішної соціалізації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Пропаганда значимості знань та навичок з питань сталого господарювання, у тому числі через систему конкурсних заходів. - Використання інформаційних технологій на різних заняттях та розширення

<p>Постійне оновлення змісту еколого-біологічної освіти відповідно до результатів сучасних наукових досліджень в даній сфері.</p> <p>- Підвищення ефективності діяльності Ради позашкільного навчального закладу через розвиток органів самоврядування.</p> <p>- Застосування у практиці педагогів використання власних портфоліо як результат професійної діяльності. Започаткування портфоліо вихованця як результат його інтелектуального зростання та досягнень.</p> <p>- Забезпечення реалізації навчальних програм позашкільного навчального закладу в межах загальноосвітніх навчальних закладів через роботу гуртків еколого-біологічного спрямування.</p> <p>2. Підвищення фактичної наповнювасті навчальних груп:</p> <p>- Проведення</p>	<p>результатів роботи педагога щодо розвитку матеріальної та методичної бази предметного кабінету при встановленні доплат та надбавок.</p> <p>- Проведення огляду предметних кабінетів відповідно до розроблених і затверджених критеріїв та відповідного положення.</p> <p>2. Забезпечення якісної реалізації соціального аспекту позашкільної освіти:</p> <p>- Приведення інфраструктури позашкільного навчального закладу у відповідність до вимог естетики, ергономіки та гігієни.</p> <p>- Реалізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу засобами екологічного та патріотичного виховання дітей.</p> <p>- Забезпечення якісного виконання кожним педагогічним працівником своїх посадових обов'язків.</p> <p>- Посилення педагогічного впливу</p>	<p>системи інтегрованого навчання на уроках та позакласній діяльності.</p> <p>- Включення до змісту роботи бібліотеки закладу заходів, які сприяли б підвищенню інтересу до альтернативних способів ведення власного господарства та до сучасних наукових досліджень.</p> <p>2. Розширення адаптивних умов освітнього середовища еколого-біологічного спрямування позашкільного навчального закладу:</p> <p>- Допомога та підтримка дітей дошкільного віку через роботу відділення «Юного натураліста».</p> <p>- Розвиток практики супроводу різних категорій вихованців (соціально-дезадаптованих, з затримкою у фізичному розвитку, інвалідів по слуху, зору, вимови тощо).</p> <p>- Діагностування та підтримка академічно обдарованих вихованців:</p> <p>- розширення системи нагородження переможців конкурсів та</p>
--	---	---

<p>системних заходів щодо комплектації навчальних груп позашкільного навчального закладу з числа різних категорій вихованців.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Зацікавлення педагогічних працівників та батьківської спільноти в збереженні контингенту вихованців. - Забезпечення постійної психолого-педагогічної роботи з вихованцями різних категорій. <p>3. Розвиток педагогічного колективу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Визначення пріоритетної ролі самоосвіти в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. - Проведення навчальних семінарів для педагогічних та керівних робітників щодо підвищення рівня володіння сучасними інформаційними технологіями - Розробка та реалізація системи заходів 	<p>на вихованців у канікулярний період через організацію продуктивного використання вільного часу (дозвілля).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Впровадження новітніх педагогічних технологій в освітній процес позашкільного навчального закладу. - Реалізація програми «Обдарована дитина». - Включення у навчально-виховний процес позашкільного навчального закладу вихованців різних соціальних груп. - Формування системи здорового способу життя, профілактика соціально–небезпечних явищ серед вихованців у межах програми «Здоров'я». - Реалізація програми «Квітуха моя Україна» через: <ul style="list-style-type: none"> - проведення заходів, присвячених особливостям ведення господарства місцевими громадами, історії взаємодії людини та природи в історичному аспекті, особливими датами; - організація пошукової 	<p>олімпіад через залучення позабюджетних коштів;</p> <ul style="list-style-type: none"> - організація психолого-педагогічного супроводу обдарованих вихованців. - Організація взаємодії з загальноосвітніми навчальними закладами на договірній основі. - Впровадження у практику сучасних технологій навчання та виховання. - Інформаційне забезпечення освітнього процесу. - Розвиток виховної системи з формування активного освітнього середовища у позашкільному навчальному закладі. <p>2. Створення необхідних умов для навчання обдарованих вихованців:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Збільшення навчальних програм та тематичних модулів з урахуванням соціальних потреб вихованців та їх батьків. - Створення умов для впровадження індивідуальних траєкторій навчання для вихованців різних категорій. - Створення умов для проведення навчальних
---	--	---

<p>спрямованих на підвищення статусу педагога позашкільного навчального закладу.</p> <p>- Спрямування роботи методичної служби позашкільного навчального закладу на вивчення та впровадження сучасних педагогічних технологій у практику закладу.</p> <p>- Підвищення ролі методичних об'єднань та кафедр у управлінні якістю освіти.</p>	<p>та дослідницької роботи, діяльності щодо підвищення рівня обізнаності місцевого населення з питань сталого розвитку.</p> <p>3. Забезпечення підвищення іміджу позашкільного навчального закладу:</p> <p>- Упорядкування участі в конкурсних процедурах різного рівня;</p> <p>- активізація взаємодії з ЗМІ;</p> <p>- розвиток державно-суспільного характеру управління позашкільним навчальним закладом з метою розвитку суспільної участі в освітній діяльності та підвищення відкритості сфери освіти.</p>	<p>занять з поглибленого вивчення навчальних предметів та проведення профорієнтаційної роботи.</p> <p>3. Створення умов для неперервної еколого-біологічної освіти:</p> <p>- Організація супроводу вихованців, які отримали повну середню освіту в закладах професійно-технічної освіти.</p> <p>- Визначення пріоритетної ролі практико-орієнтованої складової в професійно орієнтаційній роботі.</p> <p>- Створення навчально-виробничих комплексів, спрямованих на оволодіння вихованцями азами майбутніх професій на ведучих підприємствах з відповідної виробничої або наукової галузі.</p>
---	---	--

Рівні досягнення мети позашкільної освіти еколого-біологічного спрямування

- Пізнавальна модель сформована на емпіричному рівні і застосовується вихованцем за зразком; сформована мотивація на самообмеження в рамках екологічних, моральних і правових імперативів; рефлексивна позиція - «Що можна? Чи можу?» (Екологічна грамотність).
- Пізнавальна модель освоєна на теоретичному рівні, як принцип пізнання, засіб еколого-біологічної самоосвіти, дослідження, проектування; сформований особистий досвід її застосування у повсякденному житті; рефлексивна позиція - «Знаю, як дізнатися, чи можна? чи зможу?» (екологічна освіченість).
- На основі екосистемної пізнавальної моделі сформована модель екоцентричної творчої діяльності; накопичений і відрефлексований життєвий досвід еколого-біологічно орієнтованої діяльності в різних життєвих ситуаціях, професійної орієнтації (діяльності); сформована еколого-біологічна складова ключових компетенцій особистості; рефлексивна позиція - «знаю, хочу і можу; можу навчити інших» (екологічна компетентність).
- Включення екосистемної пізнавальної моделі, екоцентрично керуючої моделі і цінностей сталого розвитку в усі елементи особистої культури людини, всі види її діяльності; рефлексивна позиція - рефлексивна самоініціатива «просто не можу інакше» (екологічна культура). Це - бажаний, стратегічний результат еколого-біологічної освіти, наслідок спільного впливу на людину соціокультурного середовища, освіти та саморозвитку.

Оскільки еколого-біологічна освіта здійснюється як через базову середню освіту так і позашкільну освіту, необхідно диференціювати цілі позашкільної освіти.

ВИСНОВОК

Ефективний освітній процес екологічно-біологічної спрямованості можливий лише за умови формування екологічної культури, створюваної педагогами та вченими та визначається рівнем мотивації екологічної діяльності.

Досягти високого рівня викладання у сфері позашкільної освіти еколого-біологічного спрямування неможливо без ефективної науково-методичної бази навчального процесу.